

Humanismen ger ekonomin fruktbara perspektiv

En anställd vid Lehman Brothers huvudkontor i New York bär ut en låda efter finansbolagets konkurs i september 2008. Lehman Brothers kollaps har blivit en sinnebild för det gränslösa profitbegärets återvändsgränd. Foto:

Lehtikuva/Chris Hondros/Getty Images/AFP

Det finns goda anledningar för samhällsekonomer att vara intresserade av humanismen i alla dess betydelser. Det humanistiska perspektivet bidrar till en bättre förståelse av betydelsen av kunskap och bildning. Humanismen erbjuder värderingar som inte kan eller bör förbigås då man analyserar den ekonomiska politikens möjligheter och målkonflikter.

Sixten Korkman
är politices doktor.

Humanism är ett mångtydigt begrepp med åtminstone tre olika betydelser. För det första kan begreppet avse de humanistiska vetenskaperna, såsom historia och filosofi. Gemensamt för dessa är att de studerar människan som kulturvarelse och människans medvetna beteende och dess resultat i sitt historiska sammanhang. De humanistiska vetenskaperna, inte minst historia, kan bredda och fördjupa vår förståelse av värderingars och ideologiers samband med samhällsekonomin.

För det andra kan humanism avse ett bildningsideal, som betonar betydelsen av en bred allmänbildning snarare än (eller som ett komplement till) snäv specialisering.

För det tredje är humanism en livshållning

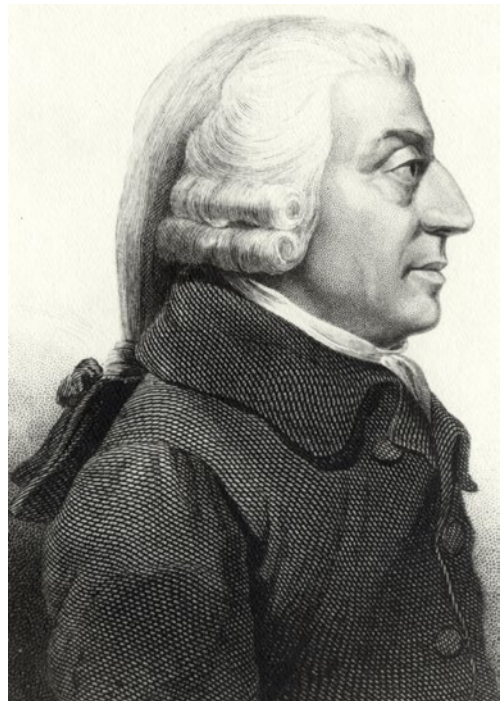
eller världsåskådning, som ställer människan i centrum och understryker betydelsen av respekt för mänskliga rättigheter.

Ekonomisk analys aldrig värdeneutral

Mycket av nationalekonomin som vetenskap – och framför allt grundutbildningen – fokuserar på hushåll och företag som rationellt maximerar sin nytta respektive vinst inom ramen för välfungerande marknader. Individernas preferenser antas vara givna och oföränderliga över tiden. Institutionerna tas också för givna och deras bakgrund är inte föremål för analys. Dessa premisser lämnar inte mycket utrymme för kulturella faktorer att påverka ekonomin.

Ekonomer har kritiserats för att negligera inte bara kulturella faktorer och humanismens insikter utan också den förståelse som andra samhällsvetenskaper och psykologin kan bidra med. Trots sina begränsningar har nationalekonomin uppnått värdefulla resultat och betraktas numera allmänt som en mycket viktig samhällsvetenskap. Kritik av ekonomers förbiseende av kulturella faktorer innebär inte att man skulle ringakta nationalekonomins betydelse eller ställning.

Gångna tiders ekonomer såg inte alltid ekonomi som en separat vetenskap. **Adam Smith** (1723–1790), nationalekonomins fader, var som känt professor i moralfilosofi. Också för **John Maynard Keynes** (1883–1946), som skapade makroteorin, var ekonomi en moralisk vetenskap. **Joseph Schumpeter** (1883–1950) ansåg att kunskaper i ekonomisk historia är den viktigaste förutsättningen för att rätt förstå ekonomin. Det är anmärkningsvärt, att man idag kan doktorera i nationalekonomi utan kunskaper i filosofi och historia och till och med utan att bekanta sig med nationalekonomins doktrinhistoria. **Kenneth Boulding** (1919–1993) beklagade för länge sedan det faktum,

Adam Smith (1723–1790), nationalekonomins fader, var som känt professor i moralfilosofi. Också för John Maynard Keynes (1883–1946) var ekonomi en moralisk vetenskap. Bild: Etsning gjord på basen av ett original av James Tassie

att många ekonomer tycks anse att doktrinhistoria endast handlar om döda mäns felaktiga åsikter. Han betonade, att doktrinhistoria är givande och lärorikt.

Joseph Schumpeter insisterade i sitt stora verk *A History of Economic Analysis* (1954) att ekonomisk analys kan vara värdeneutral eller objektiv bara om man ger analys en snäv definition, enligt vilken analys hänvisar till metodologi och begrepp ("a box of tools"). Mer omfattande ekonomiska resonemang, och speciellt ekonomisk-politiska rekommendationer, kan aldrig helt rensas från sina ideologiska element.

Vi kan till exempel objektivt bedöma de ekonomiska effekterna av specifika skatter eller offentliga utgifter, men det är vanskligt att på vetenskapliga grunder ta ställning till

betydelsen av den offentliga sektorn eller välfärdsstaten som helhet.

För marknadsliberalen är ”nattväktarstaten” viktig men en stor välfärdsstat demoraliserande och ett hinder för hög effektivitet. För socialliberalen är en stor välfärdsstat en välsignelse för människors trygghet samtidigt som den ökar ekonomins effektivitet genom att korrigerar ”marknadsmisslyckanden”. Att bedöma riktigheten av dessa synsätt är inte endast en empirisk fråga utan handlar ofrånkomligen också om värderingar och trosföreställningar.

Motstånd mot fakta i debatten

Det finns flera omständigheter som är ägnade att försvåra objektivitetsproblemet. Ett problem är det som ibland kallas ”kognitiv dissonans”, vilket avser människans benägenhet att hålla fast vid sin ideologiska övertygelse även om denna står i strid med observationer eller fakta. Vid behov tenderar vi att söka och finna speciella omständigheter som förklarar observationer som strider mot våra religiösa eller politiska övertygelser. Man stöter ofta på ”faktaresistens” i samhällsdebatten.

Ett annat problem är, att det finns incitament att tolka verkligheten på ett sätt som stöder ekonomiska särintressen. Som det finska talesättet uttrycker det: *kenen leipää syöt, sen lauluja laulat* (”du sjunger dess sånger, vars bröd du äter”). Resursstarka organisationer bevakar sina intressen genom att publicera rapporter som stöder deras målsättningar. Samma problematik kan till exempel beskrivas mycket olika av ekonomer knutna till löntagar- respektive arbetsgivarorganisationer. Intressebevakningen spelar en stor roll i den offentliga debatten.

Problemet är inte den bristande objektiviteten i rapportering baserad på tendentiös analys i sig; att sådant förekommer är en del

av det fria samhället. Däremot är det viktigt att vara medveten om svårigheten att på ett opartiskt sätt beskriva olika samhälleliga frågeställningar. Därtill behövs faktagranskning av oberoende sakkunniga och en aktiv samhällsdebatt för att klargöra argumenten för olika ståndpunkter. Det humanistiska perspektivet och filosofiska insikter kan hjälpa oss att ifrågasätta påståenden, ställa frågor och inse gränserna för vårt vetande.

Ett barn av upplysningen

Betydelsen av humanism beror på vad man intresserar sig för. Humanistiska resonemang har ingen större betydelse för en bedömning av konjunkturförloppet eller för analys av energifrågor eller handelspolitik. Däremot är det humanistiska perspektivet fruktbart vid analys av ekonomisk utveckling och omvandling. En av de stora frågorna för ekonomin och övriga samhällsvetenskaper gäller orsakerna till den enorma ökning av välståndet som västländerna (och successivt andra länder speciellt i Asien) upplevt sedan slutet av 1700-talet.

Joel Mokyr och Deirdre McCloskey, specialister i ekonomisk historia, anser det vara helt klart att den stora omvandlingen till en stor del var en följd av kulturella förändringar och framför allt av den förändring i människans syn på världen och sig själv som vi kallar upplysningen. Utvecklingen av rättsstaten, demokratin och ökad respekt för mänskliga rättigheter är frukter av upplysningen. Också marknadsekonomin eller kapitalismen är i mångt och mycket ett barn av upplysningen. Samhällsutvecklingen och skapandet av dess centrala institutioner ses här som ett resultat av konkurrens eller strid mellan olika idéer, värderingar och ideologier. Dessa kulturella fenomen står i centrum för den humanistiska forskningen (speciellt idéhistoria).

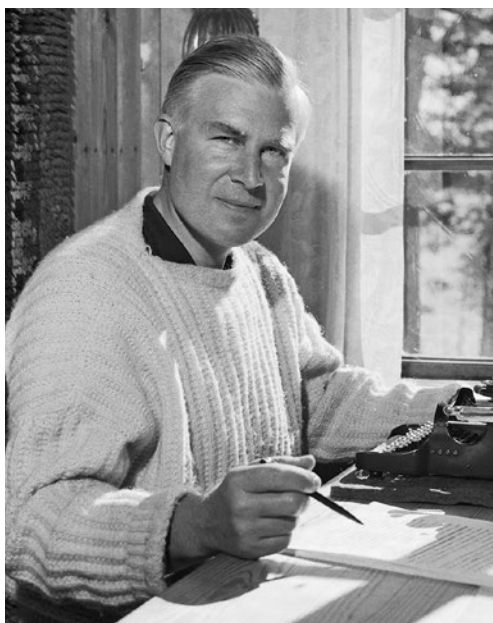
I en populär och inflytelserik bok betonar **Daron Acemoglu** och **James Robinson** betydelsen av institutioner – och de ekonomiska incitament dessa är förknippade med – för att samhället skall fungera väl. Här till bör genmätas, att institutioner inte uppstår av sig själv utan är baserade på begrepp och tankekonstruktioner som ofta skapats av filosofer och andra humanister – inte minst under upplysningens tidevarv.

Därtill kommer att institutionernas funktionssätt är starkt beroende av värderingar och den kultur inom vilken de verkar. Också Ryssland har ett parlament, håller val och har ett skenbart oberoende domstolsväsende. Men i praktiken är dessa enbart kulisser; någon genuin respekt för demokrati, fria medier eller mänskliga rättigheter har aldrig existerat i Ryssland. Idéhistoriska och kulturella betraktelser ger nyckeln till förståelse av orsakerna till att vissa samhällen fungerar väl och andra inte gör det.

Humanismen strävar efter bildning

Enligt en annan tolkning, med djupa rötter i renässansen och romantiken, är humanismens kärna en strävan till utbildning och framför allt allmänbildning. Den bildade individen bör gärna också ha en viss känedom om olika konstformer såsom litteratur, bildkonst och musik. Man kan se bildning som ett egenvärde eller som betydelsefullt för att individen skall kunna leva ett fullödigt och meningsfullt liv. Men man kan också betona bildningens betydelse för ekonomins och hela samhällets funktionsförmåga.

Såväl humanister som ekonomer har alltid understrukit utbildningens betydelse. Från ekonomisk synpunkt är utbildning en investering i humankapitalet som ökar arbetskraftens kunnande och produktivitet. Därtill kommer, att utbildning är förknippat

För filosofen Georg Henrik von Wright var humanismen en livshållning som stödjer sig på förnuft och respekt för människans värdighet.

Foto: Journalistiska bildarkivet Joka

med positiva externa effekter, som indirekt förbättrar ekonomins effektivitet och samhällets funktionsförmåga mer allmänt. Samma argument kan användas för forskning. Dessa externa effekter är ett starkt argument för offentlig finansiering av utbildning och forskning.

Ett viktigt syfte med humanistisk bildning är att stärka individens förmåga till självständig och kritisk analys av tillgänglig information. Detta är i sista hand av stor betydelse för demokratins funktionsförmåga, inte minst på grund av den mängd vilseledande och falsk information som sprids via sociala medier. Likaså kan man betona att bildning och olika konstformer – såsom litteratur och teater – främjar förmåga till empati, förmåga att förstå hur livet ter sig för andra människor. Också detta stöder tolerans samt samhällsfrid och demokrati.

Betoningen av olika konstformer som

en del av allmänbildningen kan bidra till kreativt tänkande ("out of the box") och innovationer. Detta är av betydelse för såväl ekonomins utveckling som människors välbefinnande. Den humanistiska förståelsen av mångkulturella fenomen kan vara till stor hjälp i en värld, där globaliseringen allt oftare leder till möten och konfrontationer mellan representanter för olika kulturer.

Hederlighet är av stor betydelse

Utbildning och uppfostran är aldrig värdeneutrala till sin karaktär, och vissa värderingar är en del av den humanistiska bildningen. Sådana är respekt för individens värdighet och frihet samt hederlighet, rättvisa och gemenskap (finskans *yhteisöllisyys*). Självklart är, att hederlighet är en mänsklig egenskap av stor betydelse för hur ekonomin fungerar. Varje ekonomisk transaktion förutsätter ett visst förtroende mellan parterna, varför ekonomins "transaktionskostnader" blir lägre om parterna har tillit till varandra.

Också den offentliga sektorn fungerar bättre om människor är hederliga och agerar ansvarsfullt i stället för att försöka vara "fripassagerare" på bekostnad av samhället. En opportunistisk moral är ett gift för såväl ekonomin som samhället. Det är viktigt att människor avhåller sig från opportunism också då de inte kan övervakas. Därför kan avhållsamhet från opportunism inte baseras bara på rationell egoism utan förutsätter en moralisk "internalisering" av hederlighet som en viktig värdering.

En illustration av bildningens värdegrund är, att man i Finland ofta talar om hjärtats bildning (*sydämen siivistys*). Härmed avses att bildning inte endast handlar om utbildning och lärdom utan också om värderingar. Universitetsforskaren **Heikki Kokko** har konstaterat, att man i Finland har gjort

skillnad mellan hjärtats och förnuftets bildning sedan slutet av 1700-talet. På 1800-talet ansåg man att hjärtats bildning förutsatte en kristen övertygelse samt människans förnyelse och frälsning genom Guds hjälp. Till skillnad från upplysningens förespråkare ville kyrkan inte acceptera tanken att bildning skulle vara möjlig utan Guds hjälp.

Denna historiska bakgrund saknar idag betydelse, men vi talar i Finland fortfarande om hjärtats bildning. I samma syfte betonar man i Sverige att en bildad person bör vara kultiverad och civiliserad. Poängen är betydelsen av empati och respekt för människans värdighet; må vara, att **Joseph Goebbels** var en lärd man, men han hade inte hjärtats bildning och han var inte civiliserad.

I Finland har ingen betonat bildningens betydelse lika mycket som **Johan Vilhelm Snellman**. Hans tanke var, att endast bildning kan vara räddningen för en liten nation. Tanken att nationen och dess identitet måste bygga på bildning var ledstjärna för allt hans filosofiska och politiska arbete. Också idag kan man mycket väl hävda, att bildningen är ryggraden för vår existens som en nation med egen identitet.

Om värderingar i ekonomisk politik

Enligt en tredje tolkning är humanismen framför allt en livshållning eller världsåskådning. Enligt den amerikanska humanistiska föreningens utmärkta definition är humanismen en förnuftsgrundad filosofi, som vetenskapen informerar, som konsten inspirerar, och som medkänslan motiverar.

Humanismen som livshållning är idag utpräglat sekulär till sin karaktär, vilket tidigare inte var fallet (och vilket **Georg Henrik von Wright** kände ett visst främlingskap inför). För humanismen som livshållning är

det idag av fundamental betydelse att stödja sig på förnuft, fakta och vetenskap, vilket inte lämnar något utrymme för tro på övernaturliga företeelser. Man kan säga att tron på Gud har ersatts av en tro på sannings-sökande baserat på rationellt förnuft.

Förutom betoningen av förnuftet är respekt för människans värdighet den viktigaste utgångspunkten för humanismen som livsåskådning. Humanismen önskar att varje människa skall åtnjuta frihet samt ha möjligheter att utvecklas och förverkliga sina ambitioner – inom ramen för socialt och ekologiskt ansvar. Det handlar framför allt om mänskliga rättigheter, såväl grundläggande politiska rättigheter som ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Alla borde kunna leva ett meningsfullt liv i ett samhälle som värdesätter tolerans och solidaritet.

Man kan fråga sig om inte dessa värderingar idag i den västliga världen är omfattade av alla, ett slags ”övideologi”. Så är emellertid inte fallet, vilket lätt kan exemplifieras av en jämförelse mellan några olika ideologier eller samhällspolitiska doktriner.

Nyliberalismen

För nyliberalerna är det de grundläggande politiska friheterna och rättigheterna som gäller. Däremot ställer man sig likgiltig eller direkt avvisande till ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Dessa förekommer dock ofta som en läpparnas bekännelse; de ingår trots allt i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter och de har också status i Finlands och många andra länders grundlag.

För nyliberalerna är det viktigaste kriteriet för ett acceptabelt samhällstillstånd att det har uppkommit som ett resultat av den privata äganderätten och marknadens funktion. Den fria marknadsekonomin ses som lösningen på snart sagt alla problem om blott nattvaktarstaten är tryggad. Reg-

”Den nordiska modellen har länge varit föremål för stort internationellt intresse. Man noterar att Finland för sjunde gången i följd utnämnts till världens lyckligaste nation.”

lering av marknaden ses som ett otyg. Den offentliga sektorn bör enligt denna doktrin också avhålla sig från aktiv stabiliseringspolitik; dock accepterar man den roll som en självständig centralbank spelar för att trygga prisstabilitet.

Finanspolitiken borde i princip eftersträva budgetbalans, men av opportunistiska orsaker har framför allt de nyliberala republikanerna i USA accepterat stora budgetunderskott som följd av skattesänkningar. För nyliberalerna är social rättvisa ett meningslöst begrepp, och omfördelning via skattesystemet är oacceptabelt. Däremot kan man acceptera en viss beskattning för att finansiera nattvaktarstaten samt elementär utbildning och minimal fattighjälp.

Nyliberalismen som doktrin har under det senaste decenniet seglat i motvind. Detta beror dels på den ekonomiska instabilitet som bland annat tagit sig uttryck i den globala finanskrisen som började 2008 och den europeiska skuldskrisen som började 2010. Bakgrunden till dessa kriser står till en del att finna i den bristfälliga regleringen av finansiella institutioner och marknader. Därtill kommer den ökning av ekonomisk och social ojämlikhet som varit utmärkande speciellt för utvecklingen i USA och Storbritannien. Det har också varit svårt

för nyliberaler att acceptera att klimatuppvärmningen är ett stort problem, vars bekämpning nödvändigtvis kräver offentliga ingrepp i marknaden.

Nationalistisk högerpopulism

För högerpopulisterna är mänskliga rättigheter ett meningslöst begrepp. Framför allt motsätter man sig tanken, att vissa rättigheter skulle vara universella, giltiga för alla människor. Flyktingars rätt att söka asyl vill man inte respektera och socialt stöd skall förbehållas landets egna medborgare. I Europa ville många populistiska partier länge träda ut ur EU, men de problematiska följderna av brexit har numera modifierat inställningen till denna del. Nu vill man inte ut ur EU men man vill istället försvaga EU:s förmåga till överstatliga beslut.

De populistiska rörelserna delar inte humanisternas tro på värdet av att eftersträva kännedom om fakta eller bedömningar och rekommendationer baserade på vetenskapliga undersökningar. Man misstänkliggör betydelsen av vaccinering för att bekämpa epidemier, man ifrågasätter klimatforskningens resultat och man odlar allehanda konspirationsteorier. I många fall uppmanar man till hat och våld mot immigranter eller etniska minoriteter.

Populismen står långt från de humanistiska värderingarna. Därför är åsiktsskillnader

”I Europa ville många populistiska partier länge träda ut ur EU, men de problematiska följderna av brexit har numera modifierat inställningen till denna del.”

mellan populisterna och övriga partier ofta inte endast en fråga om den politik som bör bedrivas utan gäller mer allmänt värderingar, synen på människan och speciellt synen på människor med olika etnisk eller kulturell bakgrund. Det kan understrykas att såväl nyliberalismen som den nationalistiska populismen representerar mycket annorlunda värden än de värderingar som är vägledande för det vi kallar den nordiska modellen.

Nordisk modell på tre pelare

Den nordiska modellen har länge varit föremål för stort internationellt intresse. Man noterar att Finland för sjunde gången i följd utnämns till världens lyckligaste nation. Amerikanska bedömare konstaterar att den ”amerikanska drömmen” (att var och en kan vara sin egen lyckas smed) lever och mår väl – i Danmark! Sverige ses allmänt som ett gott exempel på hur ekonomisk effektivitet och teknologiska framsteg kan kombineras med social hänsyn.

Den nordiska modellen vilar på tre pelare. Den första är en omfattande välfärdsstat, som stödjer individen under hela hans liv, från vaggan till graven. Detta sker med hjälp av ett heltäckande socialförsäkringssystem samt offentliga satsningar på universell hälso- och äldreomsorg. Den andra pelaren är offentliga investeringar i humankapital från dagvård och grundskola till universitet och forskning. Den tredje pelaren är en arbetsmarknad, där utvecklingen styrs av förhandlingar och avtal mellan arbetsmarknadsparterna snarare än av lagstiftning.

En rimlig tolkning av den nordiska modellen är, att den strävar att trygga individens frihet i positiv bemärkelse. Det handlar alltså inte enbart om frihet från begränsningar av andra eller staten utan också om frihet till sådant, som är förutsättningar för ett

meningsfullt liv. Man önskar trygga inte endast (negativa) grundläggande politiska rättigheter utan också (positiva) ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. För att dessa ambitioner skall kunna realiseras, är man villig att acceptera en högre beskattning än vad som är fallet i många andra länder.

Ett särdrag i den nordiska modellen är betoningen av jämlikhet. Denna egalitära strävan tar sig också uttryck i omfördelning av inkomster via skattesystemet och i betoningen av universalism i välfärdsstaten: i Norden vill man att välfärdsstatens tjänster skall vara till för alla, inte endast för de fattiga. Detta avspeglar sig i organiseringen av utbildning, hälsovård och också i socialförsäkringssystemet (t.ex. barnbidrag och ålderspension). Strävan till universalism i välfärdsstaten är en viktig ambition, även om den inte alltid kan realiseras.

Som helhet kan man hävda att den nordiska modellens värdegrund i hög grad verkar sammanfalla med den humanistiska livshållningen: byggstenar är respekt för medmänniskan och hennes värdighet, frihet (också i positiv bemärkelse), ärlighet, social rättvisa och betoning av gemenskapens betydelse. Är denna värdegrund en delförklaring till att den nordiska modellen internationellt framstår som en stor framgång?

”Optimism är en plikt. Framtiden är öppen.”

Den materiella levnadsstandarden i den västliga världen är idag i genomsnitt bättre än någonsin tidigare. Ojämlikhet står högt på den politiska agendan, men absolut fattigdom är i stort sett ett övervunnet problem. Samtidigt har den teknologiska utvecklingen och globaliseringen inneburit, att alla människor på denna planet nu är beroende av varandra och allt mer sårbara för kriser var än de uppstår. Jorden är som en

”Tanken att mänskligheten endast strävar efter ekonomisk tillväxt och ökad konsumtion inom ramen för en marknadsökonomi med konkurrens och vinstbegär är inte en uttömmande beskrivning av människors ambitioner – och det skulle vara djupt deprimerande om denna beskrivning vore adekvat.”

liten by, där framgång förutsätter samarbete mellan alla invånare. Delvis som en följd av bristande samarbete präglas vår tillvaro av instabilitet och ojämlikhet samt problemgällande klimat och miljö, svält, migration och geopolitiska konflikter.

Betydelsen av kulturella faktorer och humanistisk förståelse är idag kanske större än någonsin; man kan hävda att problemen till en viktig del är kulturella och handlar om vårt förhållande till naturen samt vårt förhållande till människor från andra länder och kulturkretsar. Nyliberalismen eller marknadsfundamentalismen är inte en lösning på de stora problemen, även om marknadsekonomin förvisso har en viktig roll. Den nationalistiska högerpopulismen är för sin del ingen lösning alls utan en del av problemet. Vi behöver mången slags kunskap, men därtill en förståelse av helhet, av de stora sammanhangen.

Tanken att mänskligheten endast strävar efter ekonomisk tillväxt och ökad konsumtion inom ramen för en marknadsekonomi

med konkurrens och vinstbegär är inte en uttömmande beskrivning av människors ambitioner – och det skulle vara djupt deprimerande om denna beskrivning vore adekvat. Människor söker gemenskap och vill andra människor väl, också utanför den egna familjekretsen. Motiven för vårt agerande är inte endast nytto- och vinstmaximering, vi vill också främja sociala, kulturella och ekologiska målsättningar.

John Maynard Keynes skrev en gång, att mänsklighetens utmaning är att kombinera individens frihet med ekonomisk effektivitet och social rättvisa. **Francis Fukuyama** hävdade för några decennier sedan i sin berömda bok om historiens slut att de bästa förutsättningarna för detta föreligger inom ramen för liberal demokrati med marknadsekonomi. En ofta framförd tolkning av hans bok är att detta var en förutsägelse, att hela världen småningom skulle konvergera mot liberal demokrati med marknadsekonomi. Så har inte skett; tvärtom har den liberala demokratin försvagats på många håll i världen samtidigt som auktoritära regimer stärkt sin ställning.

Humanismens (och liberalismens) motvind illustreras av att vi under de senaste decennierna allt mer har bevittnat ett förnekande av mänskliga rättigheter och en demonisering av mångkulturalism. Flyktingar ses som en stor fara för medborgarna och samhället samtidigt som rasism och islamofobi florerar. Den gröna omställningen motarbetas på många håll. Isolationism och obegränsad nationell suveränitet ses som viktigare än internationellt samarbete.

Denna utveckling har bidragit till rädsla för ökande konflikter, pessimism om den globala utvecklingen och klimatångest speciellt bland de unga. Allt detta är förstäligt och beklagligt. Man kan bara återkalla **Karl Poppers** devis: ”Optimism är en plikt.

Framtiden är öppen.” Det finns anledning att understryka vikten av den kunskap som vetenskapen och den förståelse som humanismen kan ge oss som vägledning för att optimismen skall ha en hållbar grund.

LITTERATUR

- Acemoglu, D. och J. Robinson (2012): *Why Nations Fail. The Origins of Power, Prosperity and Poverty*; Profile Books, London.
- Becker, S.O., S. Pfaff och J. Rubin (2016): *Causes and Consequences of the Protestant Reformation, Explorations in Economic History*, volume 62.
- Cave, P. (2022): *Humanism, One World*.
- Koivisto, M. (1978): *Väärää politiikkaa, Kirjayhtymä*.
- Korkman, S. (2022): *Talous ja humanismi, Otava*.
- Korkman, S. (2023a): *Talous kaipaa humanismia, teoksessa Heikkilä, T. ja I. Niiniluoto (toim.): Aika haastaa humanistit. Puheenvuoroja humanistisen tutkimuksen puolesta, Gaudeamus*.
- Korkman, S. (2023b): *Mikä selittää ”suuren vaurastumisen” – ja mitä on ”humanomics”?*, *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 2/2023.
- Mokyr, J. (2016): *A Culture of Growth. The Origins of the Modern Economy*, Princeton University Press.
- McCloskey, D. (2006): *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*, University of Chicago Press.
- McCloskey, D. (2010): *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World*, University of Chicago Press.
- McCloskey, D. (2016): *Bourgeois Equality: How Ideas, not Capital or Institutions, Enriched the World*, University of Chicago Press.
- Niiniluoto, I. (2015): *Hyvän elämän filosofia*, SKS.
- Nussbaum, M. (2010): *Taloukasvua tärkeämpää. Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä*, Suome. Timo Soukola, Gaudeamus.
- Rose, D.C. (2011): *The Moral Foundations of Economic Behaviour*, Oxford University Press.